

Владика Раде за историју Црне Горе

Поред свих напора наше историографије још је остало нерасвијетљених или недовољно обрађених тема и периода из даље и ближе прошлости Црне Горе. Узроци томе су објективног као и субјективног реда. Први узроци потичу због тога што су **домаћи** извори пропадали или нијесу били научно сабрани и обрађени; страни, пак, извори нијесу били пронађени нити исцрпљени онолико колико је то било потребно и колико је било могуће. Други узроци — субјективног реда потицали су углавном због небавијештености или због тога што поједини писци нијесу били **руковођени** истином.

Најзад, Црна Гора је била мала и по простору и по броју становника. Опкољена непријатељима, спасавала се да не потоне пред туђинским најездама и укрштеним интересима великих сила. Она се ипак спасавала и у најтежим раздобљима, када су потресани и темељи онда најмоћнијих држава.

У најтежим приликама, Црна Гора је одолијевала сваком „злу“. Њена отпорна снага налазила је продоре, идући путевима борбе и слободарства. У томе је био њен поуздани компас.

Већ владика Василије и Петар I оцијенили су значај народне историје и дали су прве радове из те области. Петар II својим бесмртним дјелима постао је и наш први и највећи истраживач и аутор на пољу историје.

Научна истраживања, која су се отада ређала, нијесу оповргла већ потврдила дефиниције и закључке Петра II како о славним тако и о мање јасним странама народне прошлости.

Подједнако кад се тиче страна исписаних у стиховима као и оних невезаних. И једне и друге стране носе на себи печат дубоког проучавања и историске истине.

Кроз такво проучавање, Његош је и дошао до закључка (21 априла 1848): „Је ли крвавије странице у свемирној историји од црногорске? Је ли страшније, витешкије и дуже борбе међу неједнакошћу јоште свијет видио, него што је видио борбу црногорску послје паденија царства на Косову?“ Исто је тако била и остала тачна и његова констатација, изречена том приликом: „Злоба и клевета све су ово од свијета, колико су могле, криле и наопако га претстављале“. Ова појава пратила је историју Црне Горе, како у доба великог владике тако и до посљедњих дана.

Придајући сав значај историји који она има, Петар II, и поред највећих брига и тешкоћа, оставио је споменик и на пољу научног проучавања историје. Радећи у Млетачком архиву, он је обиљежио и научни метод и пут којим треба да се креће право историско проучавање. На три мјесеца пред смрт, 23 јула 1851, он је казао: „Прије свега мора се обићи село по село, обиљежити знаменитија мјеста и просторе најглавнијих бојева, сабрати многа изгубљена предања и народне пјесме, преписати све што се налази у главним европским књижарницама, особито у млетачким, римским, петроградским и у архивама далматинским...“. Он је и пошао тим путем. Бољег и поузданијег пута нијесу нашли ни они који стоје на челу савремене историске науке. И куд те среће да се ишло и да се могло ићи, постојано и систематски овим путем.

Као што је оснивао школе и штампарију, стварао публикације, тако је радио и на општем културном подизању народа. Јер је — као што је сам казао — хтио „доказати да је овај народ, као и сваки други, способан ићи и напредовати на путу цивилизације“. Одмјерио је и улогу историје на том пољу.

Љубомир П. Ненадовић у „Писмима из Италије“ (писмо III, март 1851) оставио је спомен да је владика Раде писао, на француском језику, историју Црне Горе — дјело „удешено за странце, који нас не познају“. Павле Поповић је, 1901 г., покренуо у јавности анкету о овом „изгубљеном делу Његошевом“¹⁾. Поповић се није помирио са неуспјелим покушајима да се дјело пронађе. — Душан Вуксан је узео учешће у анкети, сматрајући да Владика уопште није писао Историју Црне Горе, већ полемичан чланак.²⁾

Поповић се вратио на ово питање, закључујући да му изгледа да је мишљење Вуксаново „престрого и као закључак прерано“³⁾. Вуксан је дао и ново објашњење о свом закључку, додајући да је у Владичиним писмима нашао траг једном другом његовом историском спису.⁴⁾

Имао сам прилику да о овом питању разговарам са П. Поповићем. Он ме је питао, да ли сам, радећи у Паризу на библиографији о Црној Гори, наишао на неки траг о Владичиној историји Црне Горе, о којој се разправља, и да ли сам имао прилике да о тој теми говорим са краљем Николом? — Мој је одговор морао бити негативан, због тога што су у то доба, кад сам био поред краља у Француској, актуелна питања острањивала од ове теме. — Поповић дискретно упита, да ли је краљ Никола волио владика Рада, јесам ли на ту тему долазио у разговору са њим? — Читав наш народ — рекох — поноси се својим великаном, а како да

¹⁾ Српски књижевни гласник, 16 нов. 1901.

²⁾ "Записи", април 1936.

³⁾ "Прилози за књижевност..." књ. XVI, св. 1, 1936.

⁴⁾ Исто, књ. XVIII, св. 1—2, 1938.

не би његов наслѣдник престолом и пером, који га је величао рјечима и пером. Ја сам — додадох — једном приликом додирнуо питање, зашто дјела владике Рада нијесу по заслуженој мјери објављивана и ширена од стране Црне Горе? Краљ је спонтано одговорио: Владика припада цијелом народу и словенском свијету; њихово је и да га славе; да је то чинило само Цетиње и Црна Гора, рекло би се да је то уже, династичко, црногорско слављење а Владика је изнад тога . . .⁵⁾

Проф. Поповић ми је, пак, рекао, током наших разговора, да он и даље стоји на гледишту да је Владика писао историју Црне Горе. Том приликом дао ми је свој необјављени рукопис, са страним изворима („Изванци о Црној Гори“ и „О владици Раду“), да се њим послужим у изналагању података за библиографију о Црној Гори. Кад сам рукопис вратио Поповићу, од њега сам сазнао да се код њега налази и друга још необјављена грађа о Петру II. У њој, као што сам сазнао, и Владичин елаборат историје Црне Горе. (Ово сам забиљежио у свом раду „Прилози за културну историју Црне Горе“, 1939, стр. 93. О томе и у „Огледу библиографије о Црној Гори“, стр. 425—6).

Поповић је, 1901 г., нагласио да се и д-р Гргур Јакшић распитивао у Паризу о историји Црне Горе од владике Рада, додајући: „Колико је у томе успео, и да ли се овим још бави потписаном није познато“. Са проф. Јакшићем сам о томе разговарао, и он ми је (8 јула 1943) рекао, да је, доиста, трагао у Француској, али без успјеха. Послије смрти П. Поповића говорио сам и са Д. Вуксаном о овој теми. Вуксан ми је, у мају 1943, рекао да је П, Поповић и њему говорио да има ову историју Црне Горе, од владике Рада, али да није и показао да је има. Разговарао сам и са братом П. Поповића — проф. Богданом (у фебруару 1943), али он ми није могао дати податке. Казао је да заоставштина није сређена, и да је завјештана Универзитету. Послије Другог свјетског рата настајао сам да сазнам о овом дјелу књижевне заоставштине П. Поповића. Још се није могло утврдити ни шта је са Поповићевим рукописом („Изванци о Црној Гори“, „О владици Раду“) који сам имао у рукама.

На тај начин, преостало је даље трагање не само за историјом Црне Горе од владике Рада, већ и за рукописом П. Поповића који је анкету о њој покренуо.

Питање је опет покренуо д-р Јевто Миловић својим написом: „Да ли је владика Раде могао писати историју Црне Горе на француском језику“ („Историски записи“, јануар—март 1950). Напис се завршава: „Човјек би се могао овдје запитати да ово (његови налази) нијесу изводи из Владичине „Историје о Црној Гори“ ко-

⁵⁾ О сјећању краља Николе на Његоша, из доба ратног егзила — написао је и проф. Перо Богдановић (Летопис Матице српске, октобар 1925).

ју је он могао са Цетиња понијети у Италију и тамо неком одличном познаваоцу француског језика диктирати”.

Доиста, намеће се потреба да се истраживање продужи.

Борба и слободарски покрет Црне Горе и у оно доба будио је интерес у Европи. Понаособ у Француској. Већ од самог Наполеона као и доцније. На жалост, и саме дјелове дјела књиге Виале д Сомиера о Црној Гори, добили смо у српском преводу, и са ваљаним коментаром, тек 1949 г.⁶⁾ Преводилац и коментатор са своје стране указује на чињеницу да је Виалино дјело од 1820 г., прва књига, која на овако опширан начин говори о Црној Гори, не само на француском, него и на осталим европским језицима⁷⁾. Он подвлачи и то, да су Французи од свију европских народа, прилазили Црној Гори са највише симпатија и пратили њену борбу за независност.

На пут даљег трагања упућује нас и околност да је у Комичној опери у Паризу, 31 марта 1849, давана опера „Црногорци“, по ријечима Е. Албоаза и Жерара, са музичком композицијом Лемнанде-а⁸⁾.

Буди интересовање ова појава опере у Паризу — посвећене Црној Гори.

Први аутор — Jules-Edouard Alboise de Pujol писао је драме, комедије, водвиле као и дјела из историје. Други аутор — Gérard Labrunie, назван Gérard de Nerval (рођен у Паризу 1808, ту је и умро 1855, познати је књижевник, повезан са великим романтичарским писцима свога доба. Плодан писац, који је много путовао по Европи, Египту, Сирији и Турској. Отуда је и објавио своје „Путовање на Истоку“ (Voyage en Orient 1848—1850). Писао је и о Наполеону и ратовању Француске.)

Као таквог могла га је заинтересовати Црна Гора. Још ближе, потстицај је могао добити и из историје Наполеонова ратовања, са којим је Црна Гора укрстила оружје.

⁶⁾ „Три Француза о Црној Гори“, предговор написао, превео и претумачио проф. Андрија В. Лаиновић, издање Историског института Црне Горе, Цетиње, 1949.

⁷⁾ Ту можемо убројати и српску штампу, која је први чланак о Црној Гори објавила 1825/26 г. („Летопис Матице српске“, књ. 2 и 7, у Будиму).

⁸⁾ Les Monténégrins, opéra-comique en trois actes, paroles de E. Alboise et Gérard, musique de Limnander. Paris, 1849, 16°. 54.

(„Оглед библиографије о Црној Гори“, стр. 1, број 6).

Опера ни послје тога није скидана са репертоара.

Публикација је имала и нова издања (1851, 1855).

Домаћи истраживач Д. Бермеков је навео да је Лемнанде дао и музичку композицију „Црногорке“ (Библиографија музичких дела — Летопис Матице српске, књ. 116, 1874, стр. 106). Нијесам дошао до потврде о томе.

⁹⁾ Композитор — Almand Limnander de Nieuwenhove (рођен у Белгији 1814, умро у Француској 1892) пријешао је у Париз 1847. Ту су давана многа његова дјела. Француски музички речник међу његова главна дјела убраја на првом мјесту оперу „Црногорци“.

Опера „Црногорци“ и посвећена је догађајима из 1807 г. У њој се нарочито истиче дух борбе и слободарства Црне Горе, у брдима која допиру до неба. Народни пјесник са гуслама бодри тај дух, који пара и међународне уговоре који су на штету отаџбине. Комад је проткан романтичним сусретом Француза са Црногорком која и непријатељу, кад је без одбране, спасава живот. На завршетку хор пјева Црној Гори која ће бити увијек слободна као снијег њених планина. Спајају се заставе Француске и Црне Горе, а под њима загрљени ратници, док се топ чује из даљине.

Као да је и ова опера утирала пут пријатељству за које се залагала и државна политика.

Писац је могао бити инспирисан и радовима на француском језику — од Виале и генерала Водонкура (1837), као и нашим народним пјесмама упознајући се са Гетеом који је са нашом народном поезијом упознавао европску јавност. — Жерар је на задолжство Гетеа преводио његовог „Фауста“.

У то доба спада и пријатељство Владичино са Вуком Караџићем, које је започело познанством у Бечу (1833) и доласком Вуковим у Црну Гору. Тада је објављена на њемачком и Вукова књига о Црној Гори (1837), поводом које Копитар је писао Вуку, да је он „крив“ „што сад цио свијет, па и сами краљеви путују у Црну Гору“. Саксонски краљ тада је посјетио Његошеву Црну Гору. Затим су објављени радови о Црној Гори — Густава ритера фон Франка (1841)¹⁰⁾, Биазолети-а и Штиглица (1841). Надошли су и радови Сурпиен Роберт-а (1842 и доцније).

Том новом повољном курсу правац је давао Владика, посредним и непосредним путем, политичком акцијом као и пером.

Код Његоша се пробудила љубав за Француску. Отуда и његово рано изучавање француског језика као и упознавање са француском књижевношћу. Томе нијесу били страни ни политички обзири, који су се испољили и онда кад је доласком у Беч био притијешњен политиком реакције, Метерних је примио Његоша, па га отужио код владе у Петропалу, — као опасног због његових слободоумних назора. Руску владу то је навело да Његошу ускрати долазак у Русију. Обје владе су промијениле свој став кад је Његош саопштио да се ријешило да пође у Париз.¹¹⁾

¹⁰⁾ Превод и коментар М. Т. Селесковића — Летопис Матице српске, октобар 1925.

¹¹⁾ П. Колендић: Долазак Антида Жома у Црну Гору — „Историски записи“ нов.—децембар 1948.

Н. Банашевић: Његошево учење страних језика — „Записи“ св. 4, 1929. О томе пише и В. Латковић (П. П. Његош“, 1949, стр. 76/7.

С. В. (Саво Вукмановић): Његошево учење француског језика — „Просвјетни рад“ 25. I! 1951.

П. Поповић: Петар Петровић у Бечу у г. 1836—1837 — „Српски књижевни гласник“ бр. 234/5, 1910.

И Љубомир Ненадовић могао је побудити интересовање о Црној Гори за вријеме свог боравка у Паризу. Бурна 1848 г. у Француској и потстакла га је на писање пјесама „Година 1848“ и „Година 1849“.

Насљедник Петра II — књаз Данило I у тој Француској нашао је подршку у критичном часу.

Подуже смо се забављали потсјећањем на поједине моменте и изворе који, испитани, могу послужити, посредним — можда и непосредним — путем да се што више сазна и утврди о томе: да ли је Владика доиста писао историју Црне Горе на француском језику, и да ли је о томе остало још којег трага.

По страним архивима још лежи мноштво неиспитаних и необјављених докумената о историји Црне Горе.¹²⁾ Његош је и у томе био онај велики неимар који је Европу упознавао са Црном Гором. Он је допринио томе што се с правом може казати да нема мање земље на свијету о којој је више писано него о Црној Гори.

Д-р Перо Ђ. Шоћ

¹²⁾ Није нам познато да је неко и покушао да се позабави, на примјер трагањем о преписци и стварима које је Ђурађ Црнојевић пренио у Млетке. („Arhiv za povjesnicu jugoslavensku“, knjiga II, Zagreb, 1852).